

การสร้างความสำเร็จในชีวิตตามหลักอริยฐานธรรม

Creating The Success In Life

According To Adhitthanadhamma Principle

พระบุญลัทธิ บุญนวนโตะ (สุวรรณเดช)

Phra Bounlath Puṅṅavanto (Souvandet)

ศาสตราจารย์มหาบัณฑิต (พุทธศาสนศึกษา) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Master of arts (Buddhist Studies) Mahamakut Buddhist University

พระครูศรีปริยัติคุณาภรณ์*

Phrakhru Sripariyatkunaporn

สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

Buddhist Studies Mahamakut Buddhist University, Thailand

Email: boonsouvan@gmail.com

Received : February 27, 2020

Revised : October 3, 2020

Accepted : October 5, 2020

บทคัดย่อ

การสร้างความสำเร็จในชีวิตตามหลักอริยฐานธรรมมีวัตถุประสงค์ (๑) เพื่อศึกษาวิธีการสร้างความสำเร็จในชีวิต (๒) เพื่อศึกษาการสร้างความสำเร็จในชีวิตตามหลักอริยฐานธรรม และ (๓) เพื่อวิเคราะห์คุณค่าการสร้างความสำเร็จในชีวิตตามหลักอริยฐานธรรม ข้อมูลที่ใช้ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ตำราและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพเอกสารและการสัมภาษณ์ ข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์เนื้อหาและวิเคราะห์แบบสร้างข้อสรุปอุปนัย แล้วสรุปผลการวิจัยนำเสนอแบบเชิงพรรณนาผลการวิจัยพบว่า

๑. ความสำเร็จในชีวิต หมายถึง การได้สิ่งที่ต้องการตามที่ตั้งไว้แล้วเกิดความสุขโดยใช้วิธีการคือการสร้างความสำเร็จตามหลักพุทธธรรม ตามกฎธรรมชาติ หลักและแนวทางในการสร้างความสำเร็จ เช่น การค้นหาความเป็นตัวของตัวเองและอย่าจมอยู่กับความทุกข์ในอดีต

๒. หลักอริยฐานธรรม หมายถึง หลักธรรมที่ทำให้ชีวิตประสบความสำเร็จได้ ประกอบด้วย ๔ ประการ คือ (๑) ปัญญาอริยฐาน (๒) ศักดิ์ฐาน (๓) จาคาอริยฐาน และ (๔) อุปสมาธิฐาน โดยใช้วิธีการตามหลักจักรธรรม ๔ คือ (๑) ปฏิรูปทศวาสะ (๒) สปัฏฐาสังเสวะ (๓) อตตสัมมาปณิธิ และ (๔) ปุพเพกตปุญญตา

* พระครูศรีปริยัติคุณาภรณ์, ผศ.,ดร. Phrakhru Sripariyatkunaporn, Asst.Prof.Dr. ที่ปรึกษาคุณูปการ
Advisor

๓. การวิเคราะห์คุณค่าการสร้างความสำเร็จในชีวิตตามหลักอริยฐานธรรม พบว่า (๑) มีคุณค่าในการพัฒนามนุษย์ คือ จะทำให้เป็นบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถในการใช้ความคิด และเรียนรู้จนทำให้เข้าใจในเหตุและผล (๒) มีคุณค่าในการพัฒนาสังคม คือ ทำให้มีความสัมพันธ์และมีความสามัคคีกับผู้อื่น ทำให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข และ (๓) มีคุณค่าในการพัฒนาจิตใจ คือ ทำให้มีจิตใจแน่วแน่ เมื่อตั้งใจจะทำอะไรแล้วก็จะทำจนกว่าจะประสบผลสำเร็จ

คำสำคัญ: การสร้างความสำเร็จ ; ชีวิต; อริยฐานธรรม

Abstract

The creation of the success in life according to Adhitthanadhamma Principle were as follows: (1) to study the creation of the success in life (2) to study the creation of the success in life according to Adhitthanadhamma Principle and (3) to analyze the value for the creation of the success in life according to Adhitthanadhamma Principle. This research was a qualitative study, focused on the documentary studies, mainly in the Tipitaka, the relating research documentaries and the Buddhist scholars' works. All the data were classified into the system, concluded and presented in the descriptive analysis. The results of the research were found as follows:-

1. The success in life means getting the wanted and intended things achieving happiness by means of the creation of the success according to the Buddha Dharma Principle, the natural law principle, and the principles and guidelines for creating the success such as searching for the own personality and not immersing oneself in the past suffering.

2. The Adhitthanadhamma Principle means the Dharma Principle creating the success in life with consist of 4 reasons as follows (1) Panyatisathan (wisdom intention) (2) Sajjatisathan (truth intention) (3) Jakatisathan (sacrifice intention) and (4) Ubasamatisathan (non defilement intention) with the application method of Chakra Dharma (prosperity virtues) 4 as follows; (1) Patiroop Devasawada (suitable environment) (2) Sapapurasu Sangsewa (good people association) (3) Atta Sammapanithi (right way direction) and (4) Puppekata Punyata (good background deeds).

3. The analytical results of the value for the creation of the success in life according to Adhitthanadhamma Principle were included as follows; (1) Human

development aspect regarding to be knowledgeable people with creative thinking ability and cause-effect understanding (2) Social development aspect including the relationship and unity with others for the social happiness (3) Mind development aspect concerning a resolute mind for doing the intended things until success.

Keyword: Creating Success; life; Adhitthanadhamma Principle

บทนำ

การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมปัจจุบันนี้วันจะมีความแออัด หนาแน่นขึ้น ซึ่งเห็นได้จากจำนวนประชากรในประเทศไทยมีเพิ่มมากขึ้นทุก ๆ ปี ความต้องการสิ่งต่าง ๆ ในบางครั้งต้องแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกัน มุ่งเน้นให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องของวัตถุ จนลืมนึกถึงคุณธรรมทางด้านจิตใจ ซึ่งหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นคำสอนให้คนมีความมั่นคงในความคิด และอยู่ในกรอบแห่งความดีงาม ไม่ให้อิสระในความคิดที่เป็นอกุศล ไม่ให้อิสระในความคิดตามอิทธิพลของอกุศลมูล คือ เหตุแห่งความชั่วร้าย หากแต่ให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรมก่อนแล้วจึงค่อยมีอิสระทางความคิด นั้นย่อมแสดงว่าให้คนมีอิสระทางความคิดภายหลังที่มีจิตใจมั่นคงอยู่ในคุณธรรมแล้วเท่านั้น^๑

หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาได้มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต ความเชื่อและการปฏิบัติของคนในสังคมชาวพุทธเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการทำความดีหรือการสั่งสมความดีทั้งในชาตินี้และชาติหน้า เป็นสิ่งที่สามารถก่อให้เกิดความสำเร็จหรือประโยชน์กับชีวิตได้ ซึ่งหลักธรรมที่มีความสำคัญต่อคนในสังคมชาวพุทธที่สามารถทำให้คนประสบความสำเร็จในชีวิต ได้แก่ หลักอริยฐานธรรม เพราะเป็นหลักธรรมที่มุ่งเน้นให้คนมีความเพียร คนที่ต้องการความสำเร็จในชีวิต หรือต้องการหลุดพ้นจากอภิสวภะกิเลสทั้งหลาย ก็จำเป็นต้องอาศัยความเพียร นั่นคือ ต้องอาศัยหลักอริยฐานธรรม เพราะอริยฐานธรรมเป็นการอาศัยความเข้มแข็งของจิตใจ หลักอริยฐานธรรมเป็นธรรมที่ควรตั้งมั่นไว้ในใจ เป็นฐานที่ตั้งมั่นความเพียรประกอบไปด้วย ปัญญา สัจจะ จาคะ และอุปสมะ อย่างไรก็ตาม การสร้างความสำเร็จในชีวิตตามหลักอริยฐานธรรมนั้น คาดหวังว่าจะทำให้บุคคลที่มีปัญหาในการดำเนินชีวิตย่อมมีสติและปัญญาสามารถแก้ไขปัญหาดังต่าง ๆ ให้ดำเนินไปในทางที่ถูกต้อง ทำให้มีแต่ความผาสุกทั้งในปัจจุบันและในโลกอนาคต แต่โดยทั่วไปแล้วคนมักจะเข้าใจในการอริยฐานแล้วทำให้ประสบกับความสำเร็จ เช่น การอริยฐานขอพร ท่องคาถา ขอพรหลวงพ่อกุญชรเทพทันใจ ขอให้ถูกหวยรวยเบอร์ แต่ในหลักทางพระพุทธศาสนานั้นสอนให้คนเกิดสติ ปัญญา เกิดสัมมาทิฐิในการอริยฐาน เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องตามหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา

^๑ มูลนิธิพระราชศรัทธา, พระธรรมเทศนา ถิ่นที่ที่ ๒๙ เรื่อง อริยฐานธรรมคำความดีมั่นคง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเสียง, ๒๕๓๗), มปน.

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยสนใจทำวิจัยเรื่อง การสร้างความสำเร็จในชีวิตตามหลักอริยฐานธรรม เพื่อนำผลการวิจัยไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จ มีหลักยึดมีอุดมการณ์ที่แน่วแน่ เมื่อยึดหลักอริยฐานธรรมแล้ว ย่อมทำให้ประสบผลสำเร็จในชีวิต ทำให้ชีวิตไม่ตกอยู่ในอบายภูมิอย่างแน่แท้ และเมื่อได้ผลการวิจัยเช่นใดแล้วผู้วิจัยก็คิดว่าคงจะเป็นประโยชน์ในด้านพระพุทธศาสนา และผู้สนใจในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาในเรื่องหลักอริยฐานธรรมในโอกาสต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาวิธีการสร้างความสำเร็จในชีวิต
๒. เพื่อศึกษาการสร้างความสำเร็จในชีวิตตามหลักอริยฐานธรรม
๓. เพื่อวิเคราะห์คุณค่าการสร้างความสำเร็จในชีวิตตามหลักอริยฐานธรรม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การสร้างความสำเร็จในชีวิตตามหลักอริยฐานธรรม” ในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยศึกษาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ตำรา และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยรวบรวมข้อมูลระหว่างเดือนมิถุนายน ๒๕๖๒ ถึง เดือนมีนาคม ๒๕๖๓ ข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์เนื้อหาและวิเคราะห์แบบสร้างข้อสรุปอุปนัย

ขั้นตอนในการวิจัย

ขั้นตอนในการวิจัย ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น ๔ ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ รวบรวมที่เป็นเอกสารข้อมูลที่ได้จากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ ข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา

ขั้นตอนที่ ๒ รวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ ข้อมูลจากหนังสือ ตำรา วารสาร เอกสาร และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง จากแหล่งข้อมูล คือ หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดมหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย หอสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และหอสมุดประจำจังหวัดนครปฐม

ขั้นตอนที่ ๓ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Information) จำนวน ๕ รูป/คน

ขั้นตอนที่ ๔ นำข้อมูลที่ได้มาจากการเอกสารและการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์ตีความตามประเด็นสำคัญที่กำหนดไว้แล้วสรุปผลการวิเคราะห์ ตามที่ปรากฏในหลักฐานเพื่อเรียบเรียงเป็นหมวดหมู่และลำดับขั้นตอนเป็นรูปแบบเสนอผลการศึกษาค้นคว้าโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ลักษณะเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถาม (Questionnaires) ที่ผู้วิจัยพัฒนาตามกรอบของการสร้างความสำเร็จตามหลักอริยฐานธรรม เพื่อใช้เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย โดยแบ่งเป็น ๒ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ แบบสอบถามความคิดเห็นที่มีต่อวิธีในการสร้างความสำเร็จตามหลักอริยฐานธรรมของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ ๒ ข้อเสนอแนะ ข้อคิดเห็นอื่น ๆ เกี่ยวกับการสร้างความสำเร็จตามหลักอริยฐานธรรมเป็นคำถามแบบปลายเปิด (Open Ended Question)

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล รายละเอียด ดังนี้

๑. ขอนหนังสือเพื่อเก็บข้อมูลในการวิจัยจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย แล้วนำหนังสือเพื่อขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูล

๒. รวบรวมแบบสอบถามตรวจสอบความสมบูรณ์

๓. แบบสัมภาษณ์ ศึกษาประเด็นคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ เตรียมเครื่องบันทึกเสียง สมุดจดบันทึก และอุปกรณ์ต่าง ๆ

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยรวบรวมแบบสอบถามทั้งหมดที่ได้รับกลับคืนมา แล้วนำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์เนื้อหา และวิเคราะห์แบบสร้างข้อสรุปอุปนัย แล้วสรุปผลการวิจัยนำเสนอแบบเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การสร้างความสำเร็จในชีวิตตามหลักอริยฐานธรรม พบว่า

๑. การสร้างความสำเร็จในชีวิต พบว่า การดำเนินชีวิตของมนุษย์ประสบความสำเร็จได้นั้น เป็นสิ่งที่ต้องศึกษาและพึงปฏิบัติเอง และการสร้างความสำเร็จในชีวิตควรน้อมนำหรือยึดถือหลักพุทธธรรมมาปฏิบัติ เพื่อให้ชีวิตประสบความสำเร็จโดยยึดมั่นกับหลักธรรมที่นำมาปฏิบัติและจะต้องพึ่งตนเองก่อน วิธีการสร้างความสำเร็จในการพึ่งตนเอง ประกอบไปด้วย (๑) การสร้างความสำเร็จโดยการพึ่งตนตามกฎแห่งกรรม (๒) การสร้างความสำเร็จโดยการพึ่งตนด้วยประกอบคุณความดี (๓) การสร้างความสำเร็จด้วยการพึ่งตนโดยไม่พึ่งวิธีบังสรวง (๔) การสร้างความสำเร็จโดยการพึ่งตนด้วยการยกระดับชีวิตให้สูงขึ้น และ (๕) การสร้างความสำเร็จโดยการพึ่งตนด้วยหลักศรัทธา ดังนั้น วิธีการหรือแนวทางที่จะนำไปสู่ความสำเร็จได้มนุษย์จะต้องดำเนินตามหลักอริยฐานธรรม คือ มีความรัก มีความจริงใจหรือพอใจ

ที่จะทำเรื่องนั้น มีความเพียรพยายามเอาใจใส่อย่างต่อเนื่อง และใช้ปัญญากำกับการกระทำอย่างรอบคอบ แต่มีใจทำด้วยอารมณ์ความรู้สึก โดยมีเป้าหมายอยู่ที่ประโยชน์และความสุขทั้งส่วนตน บุคคลอื่น และสังคม ซึ่งหลักอริยฐานธรรมจะแฝงไปด้วยคติคำสอน ที่มนุษย์เราสามารถนำมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต ให้ประสบความสำเร็จได้ หลักการสร้างหรือวิธีการสร้างความสำเร็จในชีวิตตามหลักพุทธ มีหลักปฏิบัติเบื้องต้น ๒ ประการ คือ (๑) แก้ไขข้อบกพร่องของตนเอง และ (๒) ดำเนินชีวิตตามเส้นทางที่ถูกต้องที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ ซึ่งมนุษย์ทุกคนต่างก็หวังที่จะประสบความสำเร็จในชีวิตด้วยกันทั้งนั้น แต่สิ่งที่มีความสำคัญต่อชีวิตค่อนข้างมากนั่นก็คือ ทุณทรัพย์ ถ้าขาดทุณทรัพย์แล้วยากที่จะประสบความสำเร็จในชีวิตได้

สรุปได้ว่า ความสำเร็จในชีวิต หมายถึง การได้สิ่งที่ต้องการตามที่ตั้งไว้แล้วเกิดความสุขโดยวิธีการ คือ การสร้างความสำเร็จตามหลักพุทธธรรม ตามกฎธรรมชาติ และแนวทางทางการสร้างความสำเร็จ เช่น การค้นหาความเป็นตัวของตัวเองและอย่าจมอยู่กับความทุกข์ในอดีต

๒. การสร้างความสำเร็จในชีวิตตามหลักอริยฐานธรรม พบว่า เป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญ และเป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ทั้งในสังคมชาวพุทธและสังคมทั่วไปที่สามารถทำให้ประสบความสำเร็จในชีวิตได้ กล่าวคือ อริยฐานธรรม เป็นธรรมที่ควรตั้งมั่นไว้ในใจเป็นฐานที่ตั้งมั่นความเพียร ประกอบไปด้วย ๔ ประการคือ ปัญญา สัจจะ จาคะ และ อุปสมะ ดังนั้น มนุษย์ทุกคนจะมีความเจริญในชีวิต และหน้าที่การงานและประสบความสำเร็จได้นั้นก็ต้องหมั่นประกอบในหลักอริยฐานธรรม เช่น ทางปัญญา เพราะการมีปัญญาในการศึกษาจะทำให้รู้ยิ่งด้วยตนเองมีมากเท่าไรยิ่งเป็นประโยชน์แก่ตนมากเท่านั้น เพราะปัญญาเป็นประดุจดั่งเพชรเม็ดงามที่ใช้ประดับเพิ่มความงามแก่ตนและยังสามารถตัดกระจกให้ขาดได้ ไม่ว่าจะเป็นปัญญาในทางโลกที่เรียกว่า “โลกียปัญญา” ย่อมให้ประโยชน์สุขแก่ชาวโลก หากเป็นปัญญาในทางธรรม ก็ให้สำเร็จประโยชน์อย่างยิ่งคือพระนิพพาน หรือ “โลกุตตรปัญญา” อันเป็นปัญญาอย่างเยี่ยมยอด ฉะนั้นมนุษย์ควรพอกพูนปัญญาให้เกิดมีในตน เพราะปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก คือช่วยให้คนเข้าใจในปัญหาชีวิต ช่วยให้ประกอบกิจการงานต่าง ๆ ให้ประสบความสำเร็จได้ด้วยดี และจากการศึกษาหลักจักรธรรม ๔ เป็นหลักธรรมที่นำชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ดุจล่อนำรถไปสู่ที่หมาย อันเป็นหลักธรรมที่มีอุปการะเป็นเครื่องช่วยให้สามารถสร้างสมความดีอื่น ๆ และช่วยให้ประสบความสำเร็จก้าวหน้าในชีวิต ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม

ในการประพฤติและปฏิบัติตนเพื่อที่จะให้มุ่งไปสู่ความสำเร็จในชีวิตได้นั้น คนเราต้องอาศัยหลักอริยฐานธรรมใน ๔ ข้อ เป็นสำคัญ คือ ปัญญา สัจจะ จาคะ และอุปสมะ เพื่อเป็นตัวขับเคลื่อนไปสู่ความสำเร็จ แล้วนำไปปฏิบัติให้เกิดสติปัญญาและเกิดสัมมาทิฐิ ผู้ทรงคุณวุฒิ กล่าวว่า การอริยฐานคือ ขอให้ มีปัญญา มีสัจจะ มีจาคะ อุปสมะ แล้วนำไปปฏิบัติให้เกิดสติปัญญา เกิดสัมมาทิฐิ ในการอริยฐานแบบ สัมมาทิฐิผลสำเร็จ การอริยฐานไม่ใช่การอริยฐานขอพร ท่องคาถา ขอพรหลวงพ่о ขอพรเทพพันใจ ขอให้ถูกหวยรวยเบอร์ แต่การสร้างความสำเร็จต้องเริ่มตั้งแต่ปัจจุบันของชีวิต เมื่อมีชีวิตอยู่ก็ต้องรักษา

ความดีเอาไว้ให้ได้พอประมาณ ไม่ให้โน้มเอียงไปในทางอบายมุข เพราะบางอย่างเมื่อไปติดเข้าแล้วก็ยากที่จะสลัดพ้นออกไปได้ เมื่อนำมาปฏิบัติตามหลักอริยฐานธรรมย่อมทำให้เราประสบความสำเร็จในชีวิตได้

สรุปได้ว่า หลักอริยฐานธรรม เป็นหลักธรรมที่ทำให้ชีวิตประสบความสำเร็จได้ ประกอบด้วย (๑) ปัญญาธิฐาน (๒) สัจจาธิฐาน (๓) จาคาธิฐาน และ (๔) อุปสมาธิฐาน โดยประยุกต์ใช้กับหลักจักรธรรม ๔ คือ (๑) ปฏิรูปเทสวาสะ (๒) สัมปยุตตสังขาร (๓) อตตสัมมาปณิธิ และ (๔) ปุพเพกตปุญญตา

๓. วิเคราะห์คุณค่าการสร้างความสำเร็จในชีวิตตามหลักอริยฐานธรรม สรุปผลการวิจัย ดังนี้

๓.๑ คุณค่าด้านการพัฒนามนุษย์ : เมื่อเราได้ปฏิบัติตนตามหลักอริยฐานธรรม จะทำให้มีความรู้ มีความสามารถในการใช้ความคิด เรียนรู้จนทำให้เข้าใจในเหตุผล รู้ถึงความดี ความชั่ว รู้คุณและรู้โทษ รู้สิ่งที่ทำแล้วเป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ จนกระทั่งสามารถมองเห็นความจริง มีวิจารณ์ญาณ รู้จักการใช้ปัญญาพิจารณาเหตุปัจจัย สามารถแก้ไขปัญหและอุปสรรคตลอดทั้งการทำงานต่าง ๆ ให้ดำเนินไปด้วยดีตามแผนที่วางไว้

๓.๒ คุณค่าด้านการพัฒนาสังคม : เป็นการนำเอาหลักอริยฐานธรรมไปใช้ในการพัฒนาสังคม เพื่อให้สังคมได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขจะทำให้มนุษย์มีความสัมพันธ์สามัคคีกับผู้อื่น ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันจะทำอะไร พูดอะไร คิดอะไร ก็เป็นไปในลักษณะของความได้มีเมตตาต่อกัน ทั้งที่เป็นเพื่อนร่วมงาน พี่น้องร่วมครอบครัว ผู้ที่อยู่ร่วมชาติและอยู่ร่วมโลก เมื่อปฏิบัติอย่างนี้จะทำให้อยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

๓.๓ คุณค่าด้านการพัฒนาจิตใจ : เป็นการปฏิบัติตามหลักอริยฐานธรรมจะทำให้เกิดความรู้สึกนึกคิด มีศรัทธา ปัญญา มีสติ และพัฒนาจิตใจให้เป็นคนดี มีวินัย มีคุณธรรม เมื่อเรายึดมั่นในหลักอริยฐานธรรมจะทำให้คุณภาพชีวิตของเราดีขึ้นและมั่นใจว่าดีขึ้น เราจะได้คุณภาพชีวิตที่ดีงาม และได้พบความสุขสูงส่งของชีวิต ซึ่งชีวิตจะมีคุณภาพดีหรือประสบความสำเร็จได้ก็ด้วยการงานที่ทำนั้นดี

สรุปได้ว่า ผลการวิเคราะห์คุณค่าการสร้างความสำเร็จในชีวิตตามหลักอริยฐานธรรม พบว่า (๑) มีคุณค่าในด้านการพัฒนามนุษย์ คือ จะทำให้เป็นบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถในการใช้ความคิด และเรียนรู้จนทำให้เข้าใจในเหตุและผล (๒) มีคุณค่าในด้านการพัฒนาสังคม คือ ทำให้มีความสัมพันธ์และมีความสามัคคีกับผู้อื่น ทำให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข และ (๓) มีคุณค่าในด้านการพัฒนาจิตใจ คือ ทำให้มีจิตใจแน่วแน่ เมื่อตั้งใจจะทำอะไรแล้วก็จะทำจนกว่าจะประสบผลสำเร็จ

อภิปรายผล

จากการสรุปผลการวิจัย สามารถนำมาอภิปรายผล ได้ดังนี้

๑. วิธีการสร้างความสำเร็จในชีวิต พบว่า วิธีปฏิบัติในการสร้างการดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จได้นั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์จะต้องศึกษาและพึงปฏิบัติเอง อภิปรายได้ว่า วิธีการสร้างความสำเร็จในชีวิตจำเป็นต้องมีคำแนะนำและยึดถือหลักพุทธธรรมมาปฏิบัติในการดำรงชีวิต เพื่อให้ชีวิตประสบความสำเร็จโดยยึดหลักธรรมที่และต้องพึ่งตนเองก่อน เมื่อปฏิบัติแล้วทำให้ตนได้รับความสงบสุข มีความมั่นใจเข้าใจในชีวิตสามารถเอาชนะสิ่งยั่วยวนต่าง ๆ ไม่ตกอยู่ในอำนาจกิเลส ตัณหา ไปสู่ความพินทุทุกข์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ พระพรหมมงคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) ที่ว่า การดำเนินชีวิตเพื่อให้พบกับความสำเร็จนั้น เป็นสิ่งที่แต่ละท่านจะพึงศึกษาและปฏิบัติเอาเอง เพราะธรรมที่ใช้ในการดำเนินชีวิตให้มีความสำเร็จและมั่นคงนั้นเป็นแนวทางเพื่อให้ตนเองไปสู่ความพินทุทุกข์ มีความสุขที่ถาวร เพราะความสำเร็จและความมั่นคงที่เราสร้างกับชีวิตนี้เป็นสิ่งที่สะอาด บริสุทธิ์ เป็นชีวิตที่อยู่ด้วยการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น แต่ในทางตรงกันข้ามกับเป็นชีวิตที่ปล่อยวาง เพราะการปล่อยวางทุกอย่างเป็นความสุขที่ประเสริฐ ไม่มีความยึดมั่นถือมั่นในตัวในตนของเรา ซึ่งพระพุทธศาสนานั้นเน้นสอนให้มนุษย์เราให้ความสนใจอย่างถูกต้อง ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ^๒

สรุปได้ว่า หลักหรือวิธีการสร้างความสำเร็จในชีวิตตามแนวทางหลักพุทธศาสนาให้ประสบความสำเร็จได้ มี ๒ ประการ คือ (๑) แก่ไขข้อบกพร่องของตนเอง และ (๒) ดำเนินชีวิตไปตามเส้นทางที่ถูกต้องที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ แต่สิ่งที่มีความสำคัญต่อชีวิตค่อนข้างมากนั่นก็คือ ทุณทรัพย์ ถ้าขาดทุนทรัพย์แล้วยากที่จะประสบความสำเร็จในชีวิตได้

๒. การสร้างความสำเร็จในชีวิตตามหลักอริยฐานธรรม พบว่า หลักอริยฐานธรรม อภิปรายได้ว่า อริยฐานธรรม เป็นธรรมที่ควรตั้งมั่นไว้ในใจเป็นฐานที่ตั้งมั่นความเพียร ประกอบไปด้วย ๔ ประการ คือ ปัญญา สัจจะ จาคะ และ อุปสมะ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูเมตตาสารคุณ (ธวัชชัย ยันสังกัต) ที่พบว่า อริยฐานธรรม เป็นธรรมหมวดหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งอีกหมวดหนึ่งที่มีผลต่อการทำให้ชีวิตมีความมั่นคง มีความเป็นอยู่อย่างปลอดภัย และเป็นสุข เป็นหลักธรรมที่เปรียบเสมือนแผนที่ อริยฐานธรรมเป็นหลักธรรมที่ใช้ในการยึดเหนี่ยวจิตใจ ทำให้คนที่มีจิตใจที่เด็ดเดี่ยวมั่นคงเห็นคุณค่าของตนที่เกิดขึ้นมี ๔ ประการ ได้แก่ (๑) ปัญญาอริยฐาน (๒) สัจจาอริยฐาน (๓) จาคาอริยฐาน (๔) อุปสมาอริยฐาน^๓ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูกันตสีลาภิวัฒน์ (ชนิด ฌนุโก) ที่พบว่า

^๒ พระพรหมมงคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), **ธรรมครองชีวิตธรรมะนำแสงสว่างสู่ชีวิตใหม่**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๑๖๐.

^๓ พระครูเมตตาสารคุณ (ธวัชชัย ยันสังกัต), “การศึกษาหลักอริยฐานธรรมในการสร้างความมั่นคงของชีวิต”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ.

อริยฐานธรรม ๔ เป็นธรรมอันเป็นที่มั่น ธรรมอันเป็นรากฐานที่มั่นคงของบุคคล เพื่อให้สามารถยึดเอาผลสำเร็จสูงสุดอันเป็นที่หมายไว้ได้ โดยไม่เกิดความสำคัญตนผิดและไม่เกิดสิ่งมัวหมอง หมักหมมทับถมตน ผู้ปฏิบัติหลักอริยฐานธรรม ย่อมประกอบด้วยปัญญาไม่ไปสร้างความวุ่นวายในสังคม คือ ปัญญา (ความรู้ชัด) สัจจะ (ความจริง) จาคะ (ความสละ) และอุปสมะ (ความสงบ) เมื่อนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตร่วมกันในสังคมก็จะช่วยส่งผลให้สังคมไทยมีความสงบร่มเย็น เป็นชุมชนที่มีความสามัคคีค้ำชูอยู่อาศัย ทุกคนใช้ปัญญาในการทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ ดำรงมั่นในความจริงที่รู้ชัดด้วยปัญญา มีการสละสิ่งทั้งหลายอันผิดพลาดจากความจริงเสียได้ และใช้วิถีทางสันติระงับโทษข้อขัดข้องมัวหมองวุ่นวาย ทำจิตใจให้สงบได้ ถือความสามัคคีเป็นใหญ่ย่อมส่งผลให้เกิดความสงบสุขทั้งแก่ตนและสังคมอย่างแท้จริง ดังนั้น มนุษย์ทุกคนจะมีความเจริญในชีวิตและการทำงานและประสบความสำเร็จได้นั้นก็ต้องหมั่นประกอบในทางปัญญา เพราะปัญญาในการศึกษาจะทำให้รู้ยิ่งด้วยตนเองมีมากเท่าไรยิ่งเป็นประโยชน์แก่ตนมากเท่านั้น เพราะปัญญาเป็นประดุจดั่งเพชรเม็ดงามที่ใช้ประดับเพิ่มความงามแก่ตน เพราะปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก คือช่วยให้คนเข้าใจในปัญหาชีวิต ช่วยให้ประกอบกิจการงานต่าง ๆ ให้ประสบความสำเร็จได้ด้วยดี^๔

สรุปได้ว่า หลักอริยฐานธรรม เป็นธรรมที่ตั้งมั่นไว้ในใจเป็นฐานที่ตั้งมั่น มีความเพียร มีความจริงใจ อริยฐานธรรม ประกอบไปด้วย ๔ ประการคือ ปัญญา สัจจะ จาคะ และอุปสมะ บุคคลใดยึดมั่นในหลักอริยฐานธรรมย่อมก่อให้เกิดผลเป็นความสุขของมนุษย์ต่อสังคมส่วนรวมและประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต

๓. วิเคราะห์คุณค่าการสร้างความสำเร็จในชีวิตตามหลักอริยฐานธรรม มีคุณค่าในการสร้างความสำเร็จในชีวิตตามหลักอริยฐานธรรม ในแต่ละด้านดังนี้

๓.๑ คุณค่าด้านการพัฒนามนุษย์ เป็นการทำให้เป็นบุคคลมีความรู้ มีความสามารถในการใช้ความคิด เรียนรู้จนทำให้เข้าใจในเหตุผล รู้ถึงความดี ความชั่ว รู้คุณและรู้โทษ มีความเชื่อในพระรัตนตรัย และในการกระทำความดี เชื่อในกฎแห่งกรรม เชื่อว่าทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว รู้สิ่งที่ทำแล้วเป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ จนกระทั่งสามารถมองเห็นสิ่งทั้งหลายด้วยความจริง มีวิจาร์ณญาณรู้จักการใช้ปัญญาพิจารณาเหตุปัจจัย สามารถแก้ไขปัญหาและอุปสรรคตลอดทั้งการทำงานต่าง ๆ ให้ดำเนินไปด้วยดีตามแผนที่ตนเองได้วางไว้ อภิปรายได้ว่า หลักอริยฐานธรรมเป็นหลักธรรมที่เสริมสร้างความดีงามให้กับชีวิต เพราะเป็นตัวควบคุมให้คนเรามีการรักษาความประพฤติทางกาย วาจา ทำให้เป็นคนที่มีการดำเนินชีวิตไปในกรอบที่ดีงาม ทำให้เป็นคนที่มีระเบียบวินัยในตัวเอง ไม่เป็นคนประมาท มีความมั่นคง และ

^๔ พระครูกันตสีลาภรณ์ (ชนิด ฌนโท), “การส่งเสริมความสามัคคีในสังคมไทยตามหลักอริยฐานธรรม ๔”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า บทคัดย่อ.

ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรม ก็จะทำให้ชีวิตของเราประสบผลสำเร็จได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส อินทปัญโญ) ที่ว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนเรื่องเวไนยสัตว์ เกี่ยวกับความสำเร็จและมั่นคงในชีวิต พ้นจากกิเลส อาสวะทั้งหลาย ใช้หลักธรรมประดับประดาชีวิตให้อยู่ในกรอบที่ดีงาม มีความมั่นคงในการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมเหล่านั้น ตามวิถีทางที่แต่ละคนยึดแห่งอุดมการณ์ เพราะความมั่นคงของชีวิตจะเกิดขึ้นได้ ต้องมีธรรมะ ชีวิตที่ประสบความสำเร็และมั่นคงนั้นเป็นชีวิตที่ประพฤติจากความเป็นผู้ที่มีความทุกข์ไปสู่ผู้ที่ไม่มีความทุกข์ เช่น การปฏิบัติตามหลักของทางสายกลาง ที่ประกอบด้วย ๘ ประการ คือ (๑) มีความเข้าใจในชีวิต (๒) มีความมุ่งหมายในชีวิต (๓) มีการพูดจาที่ถูกต้องตามหลักธรรม (๔) มีการประพฤติปฏิบัติที่ดี (๕) มีการดำรงชีวิตที่ดี (๖) มีความพยายาม (๗) มีการใช้สติในการควบคุมตนเอง และ (๘) มีการดำรงใจที่มั่นคง^๕

๓.๒ คุณค่าด้านการพัฒนาสังคม การอยู่ร่วมกันของคนเราในสังคมนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการปฏิบัติที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมยุคปัจจุบันที่มีการแตกแยกทางความคิด กอปรกับความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งการนำเอาหลักอริยฐานธรรมไปใช้ในการพัฒนาสังคมนั้น เพื่อให้สังคมได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข อภิปรายได้ว่าการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขนี้จะทำให้นุชนมีความสัมพันธ์สามัคคีกับผู้อื่น ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันจะทำอะไร พูดอะไร คิดอะไร ก็เป็นไปในลักษณะของความที่มีเมตตาต่อกัน ทั้งที่เป็นเพื่อนร่วมงาน พี่น้องร่วมครอบครัว ผู้ที่อยู่ร่วมชาติและอยู่ร่วมโลก เมื่อปฏิบัติอย่างนี้แล้วจะทำให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และเป็นคนที่มีความสุขต่อการที่ตนได้ทำประโยชน์ให้แก่มนุษย์และส่วนรวม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูกันตสีลาภินันท์ (ชนิด ฉนทโก) ที่พบว่า อริยฐานธรรม ๔ เป็นหลักธรรมอันเป็นที่มั่น ธรรมอันเป็นรากฐานที่มั่นคงของบุคคล เพื่อให้สามารถยึดเอาผลสำเร็จสูงสุดอันเป็นที่หมายไว้ได้ โดยไม่เกิดความสำคัญตนผิดและไม่เกิดสิ่งมัวหมอง หมักหมมทับถมตน ผู้ปฏิบัติตามหลักอริยฐานธรรม ๔ ย่อมประกอบด้วยปัญญาไม่ไปสร้างความวุ่นวายในสังคม หลักอริยฐานธรรม ๔ คือ ปัญญา (ความรู้ชัด) สัจจะ (ความจริง) จาคะ (ความสละ) และอุปสมะ (ความสงบ) เมื่อนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตร่วมกันในสังคมก็จะช่วยส่งผลให้สังคมไทยมีความสงบร่มเย็น เป็นชุมชนที่มีความสามัคคีน่าอยู่ อาศัย และเป็นแรงขับเคลื่อนสังคมไทยให้เดินหน้าไปสู่ความสามัคคี มีการสละสิ่งทั้งหลาย และใช้วิถีทางสันติระงับโทษข้อขัดข้องมัวหมองวุ่นวาย ทำจิตใจให้สงบได้ ถือความสามัคคีเป็นใหญ่ย่อมส่งผลให้เกิดความสงบสุขทั้งแก่ตนและสังคมอย่างแท้จริง^๖

^๕ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส อินทปัญโญ), **คู่มือดับทุกข์**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๗๖-๘๖.

^๖ อ้างแล้ว, พระครูกันตสีลาภินันท์ (ชนิด ฉนทโก), **การส่งเสริมความสามัคคีในสังคมไทยตามหลักอริยฐานธรรม ๔**, หน้าบทคัดย่อ.

๓.๓ คุณค่าด้านการพัฒนาจิตใจ เป็นการนำเอาหลักอริยฐานธรรมไปปฏิบัติโดยมุ่งเน้นไปที่ การฝึกจิต ทำให้จิตเป็นสมาธิ มีความตั้งมั่นแห่งจิตใจ การทำให้ใจสงบแน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่าน อภิปรายได้ว่า เมื่อเราได้ปฏิบัติตามหลักอริยฐานธรรมจะทำให้เกิดความรู้สึกรู้สึกนึกคิด มีชาวปัญญา มีสติ และพัฒนาจิตใจ ให้เป็นคนดี มีวินัย มีคุณธรรม เมื่อเรายึดมั่นในหลักอริยฐานธรรมจะทำให้คุณภาพชีวิตของเราดีขึ้น และมั่นใจว่าดีขึ้น เราจะได้คุณภาพชีวิตที่ดีงาม และจะได้พบความสุขสูงส่งของชีวิต ซึ่งชีวิตของเราจะมี คุณภาพที่ดีหรือประสบความสำเร็จได้ก็ด้วยการงานที่ทำนั้นดีก็จะทำให้คุณภาพของเราดีขึ้นและประสบความสำเร็จ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส อินทปัญโญ) ที่ว่า ชีวิตที่มีความ มั่นคงและประสบความสำเร็จ คือ การฝึกจิตให้ชาวสะอาดปราศจากกิเลส นี่คือการทำให้จิตใจให้ผ่องแผ้ว “สจิตตปริโยทปน” ด้วยการเจริญสติ เกิดสมาธิ ปัญญา และญาณ ทำให้มองเห็นสภาพธรรม ซึ่งประกอบ และเข้ามาเกี่ยวข้องกับตนตามความจริง เพื่อลดละความเป็นตัวตน และถอดอุปาทานได้ในที่สุด ส่วนที่เป็นจิตสิกขา หรือสมาธิสิกขาเป็นส่วนของการฝึกอบรมจิต ด้วยการบำเพ็ญบารมีทั้ง ๗ คือ เนกขัมมะ ขันติ วิริยะ สัจจะ อริยฐาน ปัญญา และอุเบกขา^๗

สรุปได้ว่า หลักอริยฐานธรรม มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตประจำวันให้ประสบความสำเร็จ เป็นอย่างยิ่ง เพราะถือได้ว่าเป็นการวางเป้าหมายให้กับชีวิตว่าในวันหนึ่งเราจะทำอะไรบ้าง แล้วก็ดำเนินการ ตามที่ได้ตั้งใจไว้ หากเราไม่มีการกำหนดเป้าหมายของชีวิตในแต่ละวันแล้ว ก็ยากที่จะประสบความสำเร็จในชีวิตได้ ซึ่งการวางเป้าหมายในชีวิตประจำวันแต่ละวันนั้นเป็นสิ่งที่เรากำหนดขึ้นเพื่อเป็นหนทาง ไปสู่จุดเป้าหมายสูงสุดของชีวิต ดังนั้น การนำหลักอริยฐานธรรมมาปฏิบัติด้วยความตั้งใจอย่างแน่วแน่ใน การทำกิจกรรมหรือคุณงามความดีทุกอย่างในชีวิตจะมีความสำคัญมากที่จะส่งผลให้ประสบความสำเร็จ ได้ในทุกด้าน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในครั้งต่อไป ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. ควรมีการส่งเสริมให้สถาบันหรือองค์กรต่าง ๆ นำหลักอริยฐานธรรมนำไปปฏิบัติให้เกิด ความรู้ มีการประพฤติปฏิบัติดีทั้งทางกายและวาจา รวมถึงการมุ่งประกอบสัมมาชีพด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต

๒. ควรมีการส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคลากรในองค์กรและประชาชนในการนำหลักอริยฐาน ธรรมไปปฏิบัติให้มีจิตสำนึกในคุณค่าแห่งการเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ขององค์กรหรือ ส่วนรวม

^๗ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส อินทปัญโญ), สมเด็จพระพุทธองค์ศรีสวณอะไรและวิมุตติธรรม, (กรุงเทพมหานคร: กองพุทธรักษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, ๒๕๔๘), หน้า ๓๑๘.

๓. สถาบันหรือองค์การควรมีแผนในการพัฒนาด้านปัญญา ให้มีปัญญารู้เท่าทันความจริง อันทำให้จิตใจเป็นอิสระโดยไม่หวั่นไหว มองเห็นโลกและชีวิตด้วยความเป็นจริง

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

๑. ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่อง การสร้างความสำเร็จในชีวิตตามหลักจักรธรรม ๔
๒. ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบการสร้างความสำเร็จในชีวิตของบรรพชิตตามหลักอริยฐานธรรม
๓. ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการสร้างความสำเร็จในชีวิตตามหลักอุปสมะ

บรรณานุกรม

พระครูกันตสีลาภวัฒน์ (ชนิด ฉนทโก). “การส่งเสริมความสามัคคีในสังคมไทยตามหลักอริยฐานธรรม ๔”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระครูเมตตาสารคุณ (วัชชัย ยันสังกัต). “การศึกษาหลักอริยฐานธรรมในการสร้างความมั่นคงของชีวิต”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส อินทปญโญ). สมเด็จพระพุทธองค์ตรัสสอนอะไรและวิมุตติธรรม. กรุงเทพมหานคร: กองทุนรักษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, ๒๕๔๘.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส อินทปญโญ). คู่มือดับทุกข์. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐.

พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันตภิกขุ). ธรรมครองชีวิตธรรมะนำแสงสว่างสู่ชีวิตใหม่. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐.

มูลนิธิพระราชศรีธา. พระธรรมเทศนา กัณฑ์ที่ ๒๙ เรื่อง อริยฐานธรรมคำความดีมั่นคง. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๓๗.